

Andreja Legan Ravnikar
ZRC SAZU,
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si

Slavistična revija 73/2 (2025): 185–206
UDK 811.163.6"15":929Juričič J.
DOI 10.57589/srl.v73i2.4242
Tip 1.01

Alenka Jelovšek
ZRC SAZU,
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
alenka.jelovsek@zrc-sazu.si

Ali je vpliv čakavca Jurija Juričiča na razvoj slovenskega knjižnega jezika podcenjen?

Jurij Juričič, avtor tretjega najobsežnejšega slovenskega tiskanega dela v obdobju protestantizma, je bil v slovenskem jezikoslovju dolgo prezrt, njegove jezikovne inovacije pa so v kontekstu slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja označene kot zastranitev. V prispevku je na 100 izbranih leksemih, ki so v 16. stoletju izpričani samo v Juričičevi *Postilli* (1578), analizirana kontinuiteta oz. diskontinuiteta besed v izbranih slovarskih virih do začetka 20. stoletja. Rezultati analize odgovarjajo na vprašanje, kakšen je vpliv Juričičeve *Postille* (1578) na razvoj besedja slovenskega knjižnega jezika zunaj okvira slovenske reformacije, in sicer a) v kolikšni meri so bili izbrani leksemi sprejeti v sodobni slovenski knjižni jezik in b) ali lahko zanje potrdimo kontinuiteto s 16. stoletjem ali pa so bili v sodobno slovenščino uvedeni neodvisno od Juričiča v procesu slavizacije v 19. stoletju.¹

Ključne besede: slovenski knjižni jezik 16. stoletja, prevzemanje, leksikalna kontinuiteta, starejši slovenski slovarji, slavizacija

Is the Influence of Jurij Juričič, a Chakavian, on the Development of the Slovenian Literary Language Underrated?

Jurij Juričič, the author of the third longest Slovenian printed work of the Protestant period, has long been overlooked in Slovenian linguistics, and his linguistic innovations have been labelled as a digression in the context of the 16th century Slovenian literary language. The paper discusses the continuity or discontinuity of words in selected dictionaries up to the beginning of the 20th century on the basis of 100 selected lexemes that in the 16th century appear only in Juričič's *Postilla* (1578). The results of the analysis answer the question of the influence of Juričič's main work on the development of Slovenian literary language vocabulary outside the context of the Slovenian Reformation—namely a) to what extent the selected lexemes were adopted into the modern Slovenian and b) whether we can confirm their continuity with the 16th century or whether they were introduced into modern Slovenian independently of Juričič in the process of Slavisation in the 19th century.

Keywords: 16th-century Slovenian literary language, language borrowing, lexical continuity, older Slovenian dictionaries, Slavisation

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnih programov P6-0437 in P6-0038, ki ju sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna. Avtorici se zahvaljujeva anonimnima recenzentoma za tehtne pripombe in dopolnitve.

1 Jurij Juričič in slovenski knjižni jezik 16. stoletja

1.1 Jurij Juričič, po rodu iz čakavskega jezikovnega prostora, se je v plodovito slovensko protestantsko knjižno produkcijo 16. stoletja vključil v začetku 60. let kot sodelavec pri izdaji *Enih duhovnih pejsni* (1563),² ki so pri Trubarju in njegovih podpornikih doživele odločno zavrnitev, kot samostojni avtor pa se je predstavil s priredbo Kreljevega prevoda zimskega dela in prevodom še dveh (od petih) delov Spangenbergove postile v slovenščino (*Postilla*, 1578, dalje JPo 1578³). Z njo je postal tretji najplodovitejši avtor v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja: JPo 1578 je namreč tretje najobsežnejše delo, izdano v tem obdobju (z 1.229.037 znaki oziroma 240.425 besedami (enotami med presledki) (Ahačič 2020: 6)),⁴ in v njej je v slovenski knjižni jezik uvedel 2067 novih besed,⁵ kar ga prav tako uvršča na tretje mesto, čeprav s precejšnjim zaostankom za Trubarjem (10.916) in Dalmatinom (4.840) (Ahačič 2020: 14).

1.2 Juričičevo udejstvovanje v slovenski knjižni produkciji kaže, da je ta glagoljaški duhovnik, ki je govoril več tujih jezikov, po selitvi na Kranjsko hitro usvojil jezikovne zakonitosti slovenščine do ravni, ki mu je omogočala samostojno prevajanje v slovenščino (ravni, ki je denimo Trubarjev sin Felicijan, ki je odraščal in se šolal v nemškem jezikovnem okolju, nikoli ni dosegel (prim. Ahačič 2024: 15)). A ravno zaradi sorodnosti jezikov v Juričičevem jeziku najdemo številne interferences iz maternega jezika na vseh jezikovnih ravneh. Z vnosom t. i. čakavizmov predvsem na glasovni in oblikovni ravni, kakor tudi pri tvorbi besed ali prevzemu čakavskih besed v knjižno slovenščino je Juričič oblikoval jezik, ki je pomenil odmik od Trubarjevega (in delno tudi Kreljevega) jezikovnega koncepta.⁶ Njegove posebnosti pri mlajših avtorjih niso naletele na odmev, čeprav V. Oblak pravi, da Kreljeva in Juričičeva postila nista bili brez vsakega vpliva na poznejši slovenski prevod Svetega pisma.⁷ Implicitno zavrnitev njegovega (in tudi Kreljevega) prevoda najdemo v uvodu v Trubarjevo postumno izdano *Hišno postilo*, kjer Savinec navaja, da »Kranjci inu Slovenci« do izdaje Trubarjeve postile niso imeli »obene obilne inu popolnome Postille ali Islage zheste Nedelŕke inu druge Prafnŕlke Evangelie« (TPo 1595: :)(:):(a).⁸

² Juričičev prispevek k jeziku pesmarice še ni bil celovito raziskan, saj to med drugim otežuje velik delež nepodpisanih pesmi. Tudi v slovenskem jezikoslovju je bila pesmarica tradicionalno nizko vrednotena, Juričičeva vloga pri njej pa ocenjena izrazito negativno, najbolj pri Jakobu Riglerju, ki je o pesmarici zapisal naslednje: »Največ odstopanja je seveda pri glavnem prireditelju Hrvalu Juričiču, ki je le za silo znal slovensko in pisal tako slab jezik, da je popolnoma razumljivo Trubarjevo odklonilno stališče do te zbirke.« (Rigler 1968: 105)

³ Za oznako del slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja so v prispevku uporabljene krajšave, kot so uveljavljene v *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (dalje: *Besedje 16*, 2011) in v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (dalje: *SSKJ16*, prvi del 2021, na spletu kot *eSSKJ16 2022*–). Za razvezave krajšav gl. *SSKJ16*: 37–9.

⁴ Metodologija izračuna je predstavljena v Ahačič (2020: 3–5).

⁵ Pri tem niso upoštewane besede v pesmarici iz leta 1563 (gl. op. 2).

⁶ Podrobno o Trubarjevem in Kreljevem jezikovnem konceptu gl. Orožen (1996b: 114–29, 170–87).

⁷ Glede na to, da Oblak trditev utemeljuje s tem, da naj bi Trubar v novem zakonu iz l. 1582 marsikaj popravil na podlagi Kreljevega prevoda, je razvidno, da je ta vpliv pripisoval predvsem Krelju (Oblak 1894: 207).

⁸ V kolikšni meri je k temu prispeval njun od osrednjeslovenskega odstopajoči jezik in v kolikšni meri povezava s flacianizmom, ni mogoče ugotoviti.

1.3 Tudi na ravni besedja⁹ je bil njegov prispevek na podlagi statističnih podatkov v okviru razvoja slovenskega jezika v 16. stoletju skupaj s Kreljevim označen kot zastranitev (Ahačič 2020: 11), saj v pozneje izdanih delih slovenskih protestantskih piscev ni bilo uporabljenih kar 1.543 ali tri četrtine od njegovih 2.067 na novo uvedenih besed (Ahačič 2020: 14). Vendar že hiter pregled seznama teh besed pokaže, da med njimi najdemo precejšnje število besed, ki so izpričane tudi v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku. Namen tega prispevka je zato na izbranem vzorcu 100 besed, ki so v 16. stoletju izpričane samo v JPo 1578, s primerjalnozgodovinsko analizo izbranih slovarskih virov, ki zajemajo besedje od konca 17. do konca 19. stoletja, in ob soočanju s sodobno knjižno normo¹⁰ (*SSKJ2*) odgovoriti na vprašanji: 1) kakšen je bil vpliv besedišča Juričičeve postile na slovenski knjižni jezik zunaj okvira slovenske reformacije (od 17. stoletja dalje); 2) ali so besede, ki so uveljavljene v sodobni knjižni slovenščini, vanjo vstopile neodvisno od Juričiča v procesu slavizacije v 19. stoletju ali pa so izpričane kontinuirano od 16. stoletja naprej v slovarskih in drugih virih.

2 Juričičev vpliv na razvoj slovenskega jezika

Pregled jezikoslovnih in zgodovinskih virov (Jelovšek 2022: 110–23) je pokazal, da je Juričič po zatonu protestantizma v osrednjem prostoru skoraj povsem izginil iz zgodovinskega spomina oziroma se je v njem združen z Dalmatinom ohranil v podobi »Jurija Kobile«. Njegovo postilo je v svoji slovnici spet predstavil Jernej Kopitar, a jo je po odkritju Kreljeve postile označil zgolj kot njeno drugo izdajo – prepričanje, ki je vladalo do konca 19. stoletja (njegove odmeve pa lahko zasledimo še pri jezikoslovcih globoko v 20. stoletje). Ta odnos odlično ilustrira Maks Pleteršnik, ki je v svoj slovensko-nemški slovar vključil veliko število besed iz Juričičeve postile, a je kot vir vedno navajal le Krelja. Soočanje s popolnim izpisom besedja KPo 1567 in JPo 1578 je pokazalo, da sta obe izdaji postile s pripisanimi oznakami natančno razmejeni. Prevladuje oznaka Krelj (773x), ki se nanaša na Juričiča (1578); sestavljene oznake Krelj-M. (Miklošičevi izpisi iz Kreljeve postile, 46x), Krelj.-Mik. (omembe postile v njegovih tiskanih delih, 31x) in Krelj-C. (izpis, najden v Cafovem slovarskem gradivu, 2x) pa se nanašajo na Kreljevo izdajo (1567) (Merše 2008: 308). Ugotovljenih je bilo 162 besed v slovarju, ki jih je prispeval prav Juričič, med njimi največ samostalnikov.¹¹

⁹ Pri tem je treba opozoriti, da se kot Juričičevo besedje v tem primeru šteje vse besedje v JPo 1578, ne glede na to, ali gre za predelavo Kreljevega prvega dela postile ali za Juričičevo (domnevno samostojno prevedeno) besedilo. Celotno besedilo postile je bilo glede na podatke v tiskarjevem predgovoru pregledano in popravljeno; doslej še ni bilo nedvoumno ugotovljeno, kdo bi ta pregledovalec bil (po različnih domnevah naj bi šlo za Adama Bohoriča ali Janža Tulščaka; o tem podrobneje Jelovšek 2022; Ahačič 2024: 183–4) in v kolikšni meri je vsebinsko in jezikovno posegal v besedilo.

¹⁰ Za sodobno normo je bil izbran *SSKJ2* in ne *eSSKJ*, saj analizirano besedje v njem še ni bilo obravnvano. Prav tako ni upoštevano *Besedišče slovenskega knjižnega jezika*, saj ne prinaša podatkov, v katerem obdobju je bila beseda rabljena, in v njem ni pomenskih razlag, zato ni mogoče določati, ali gre za pomen, kot je izkazan v JPo 1578.

¹¹ M. Merše (2008: 310–2) je v isti raziskavi izločila in popisala vse Juričičeve samostalnice, glagole, deležnike, pridevnike, prislove in veznike. Posebej je opozorila na pogostejše pomanjševalnice (*goričica*, *nosilce*) in čustveno zaznamovana poimenovanja (*goltalo*, *lakomija*, *slanota*).

Pomembnejšo vlogo je Juričičeva postila v naslednjih stoletjih imela na obrobni območjih slovenskega jezikovnega ozemlja. Pri slovenskih protestantih na Koroškem se je ne le ohranil popolni izvod, o katerem poroča Oblak, Juričičeva postila se je med njimi ohranjala tudi v prepisih¹² in s tem vzdrževala kontinuiteto s slovenskim knjižnim jezikom. Tudi za vzhodno obrobje slovenskega ozemlja najdemo poročila o rabi Juričičeve postile še v 17. stoletju (Jelovšek 2022: 124), a je F. Kidrič navedbe o vplivu osrednjeslovenskih tekstov na prekmurski knjižni jezik označil za netočne (čeprav dopušča možnost, da so si sem ter tja res pomagali bodisi s slovenskimi ali hrvaškimi protestantskimi deli 16. stoletja), ker so bili že okoli srede 17. stoletja v šoli in cerkvi v rabi rokopisi s pesemskimi teksti v domačem narečju,¹³ ki ne izkazujejo nobene povezave s kranjskimi pesmaricami. »Ob takratni verski in politični osamljenosti prekmurskih Slovencev je naravna njihova separacija od jezika Krelj-Juričičeve postile, Dalmatinove biblije in kranjskih protestantskih pesmaric, vendar po svoje tudi priča, da je bila raba kranjskih protestantskih knjig v Prekmurju najbrž precej sporadična« (Kidrič 1929–1938: 114–5).

3 Juričičeve besede brez kontinuitete v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

Pregled 1.543 besed, ki so v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja izpričane samo pri Juričiču, je na podlagi podatkov iz *Besedja 16* pokazal, da lahko tako veliko število uvedenih besed vsaj deloma pripišemo redaktorskim odločitvam pri določanju iztočnic (gl. tip a spodaj). V grobem jih lahko razvrstimo v šest tipov:

a) besede, ki imajo osnovo z drugačnim (čakavskim) glasovnim refleksom

Med glasovnimi pojavi izstopata čakavski ijevski odraz¹⁴ jata (*brig, cvit, rič*) in ujevski odraz nosnika, opazen zlasti pri oblikah pomožnega glagola biti: *bumo, budete, budejoč, budi*. Največ pozornosti na glasovni ravni je sicer že v 19. stoletju vzbudila (ne povsem dosledna) nadomestitev ujevskega odraza dolgega padajočega in nenaglašeneza izglasnega u z o (*čudu, dobru* : *čudo, dobro*), ki se ujema s sodobno

¹² »Razen teh izvodov hrani protestantska (slovenska) občina Goriče pri Podkloštru jako lep prepis poletnega (drugega) dela Juričičevega prevoda najbrž iz početka XVII. stol. (prim. Archiv für slav. Phil. XV. 459). Tam sem našel še drug rokopis obsegajoč velik odlomek tretjega dela Juričičeve izdaje. Razlaga se strinja dobro s Juričičevim prevodom, evangeljski tekst je pa popravljen po Dalmatinovem svetem pismu.« (Oblak 1894: 205)

¹³ Da je z vidika glasoslovja šlo za jezik, ki je temeljil na prekmurskem narečju in ne izkazuje vplivov osrednjeslovenskega knjižnega jezika, je s primerjavo katekizmov dokazal M. Šekli (2024: 266–7).

¹⁴ Splošni ijevski odraz jata je sicer značilen za južne čakavske govore, medtem ko je v severozahodnih čakavskih govorih v 12. in 13. stoletju delovalo t. i. Jabubinskij-Meyerjevo pravilo (Jakubinskij 1925; Meyer 1929), v skladu s katerim je odraz jata pred zobnikom, ki mu sledi zadnji samoglasnik, *e*. V teh položajih je tako odraz enak kot prevladujoči odraz jata v knjižni slovenščini 16. stoletja, zato se čakavizmov na podlagi glasovne podobe v njih ne da identificirati.

knjižno normo (Kopitar 1808: 238),¹⁵ vendar za razliko od zgoraj omenjenih v *Besedju 16* zaradi delnega posodabljanja iztočnic (prim. Merše 2011: 12) ti Juričičevi (in pred njim Kreljevi) odstopi niso predstavljeni kot posebna iztočnica in ne vplivajo na skupno število besed, izpričanih samo v JPo 1578.

b) oblikovne različice

Med v *Besedju 16* zabeleženimi posebnimi Juričičevimi besedami najdemo tudi oblikovno odstopajoče oblike pri stopnjevanju prislovov, npr. *lažeje/lažje*, in pridevnikov: *manji* namesto *manjši*; hrvaško glagolsko pripono *-nu-* ob slovenski *-ni-* (*dotaknuti se, dotaknutje*), čakavsko obliko pomožnika *bih*; spolske variante, npr. *almožno* s (ob *almožen* m in *almožna* ž). Glasovno-oblikovni vpliv hrvaščine je opazen tudi pri izhodiščno verskem izrazju, npr. *crikva, crikovni, crikveni, evangetje*.

c) besede, ki se uvrščajo v slovensko besedno družino (BD) in zapolnjujejo poimenovalno praznino

Z rabo novih tvorjenk je Juričič širil obstoječe besedne družine: *bolezniv* 'boleč' (BD bolezen), *čudeč se, čudovati se, čudovanje* (BD čudo), *delec* (BD del), *domišljavec, domišljenje* (BD domišljati se), *dvorana, dvoranin* (BD dvor) (Legan Ravnikar 2021: 243). Izpostaviti velja tudi samostalnik *ljudstvo* k pridevniku *ljudski*, izpričanem v 19 protestantskih delih (*Besedje 16*), medtem ko je bila pri drugih avtorjih rabljena prevzeta beseda *folk*.

d) besedotvorne različice (BR)

Če so Juričičevi glasoslovni in oblikoslovni pojavi negativno vplivali na relativno enotnost knjižnega jezika 16. stoletja, pa njegove besedotvorne različice predstavljajo konkurenčne tvorjenke, s katerimi je Juričič obogatil slovenski besedotvorni sistem. Slovarska redakcija tovrstnih besedotvornih različic v *SSKJ16/eSSKJ16*, npr. *branitelj* (BR k *branjenik* 'branilec'), *bratinski* (BR k *bratovski* in *bratovlji* 'bratski'), *čistoča*¹⁶ (BR k *čistost, čistota*), je pokazala, da nove različice nikakor niso rabljene stilno zaznamovano. Juričič je prispeval tudi več različic znotraj ene tvorjenke, npr. *mrzlota* (BR k *mrzlost*), *mrzoda/mrzota, mrzost, mrzota* (BR k *mrzkost*). Pri glagolskih sestavljenkah je Juričič rabil besedotvorno različico s primernejšim predponskim obrazilom, ki ustreza tudi sodobni knjižni rabi, npr. *dojti* > *priti*, (sonce) *pogasniti* > *ugasniti, posejati* (seme) > *vsejati* seme, *podstaviti* (k ustom) > *pristaviti* (k ustom) (Merše 2013: 135–6).¹⁷

¹⁵ Tudi nekateri drugi glasovni, pisni in oblikoslovni pojavi pri Juričiču se pravzaprav ujemajo s poenotenim slovenskim knjižnim jezikom (nove oblike, 1850), ki je z vključevanjem etimološko in zgodovinsko starejših odrazov iz obroboslovenskih štajerskih in panonskih narečij pretrgal tradicijo dveh knjižnih jezikov in knjižnojehovnih različic iz preteklih stoletij (Orožen 1996a: 11–205). Na podlagi zunanje intervencije – dogovora se je normiral v drugi polovici 19. stoletja in se kot knjižna norma ohranil tudi v sodobnem knjižnem jeziku. Vendar po Kopitarju Juričičeve postile niso več uporabljali kot argument za predlagane spremembe (Orel 2002: 204).

¹⁶ Izraz je rabljen tudi v Juričičevi pesmi v *P 1563.

¹⁷ V nasprotju z navedenim pa predponsko okrepljeni dovršniki ne prispevajo k približevanju norme sodobnemu knjižnem jeziku, npr. *vrniti se* > *povrniti se, dobiti vero* > *zadobiti vero, roditi* > *poroditi* (Merše 2013: 136).

e) besede, prevzete iz neslovanskih jezikov

S posredovanjem hrvaščine so bile v knjižno slovenščino sprejete tudi posamezne prevzete besede iz madžarščine, npr. *buzdahan*, iz latinščine s posredovanjem italijanščine, npr. *cimiter*, iz nemščine, npr. *cveška*, iz latinščine, npr. *dekan* (Legan Ravnikar 2021: 244). V prvem delu postile, ki ga je priredil po Krelju, pa je opazno zamenjevanje Kreljevih izposojenk iz klasičnih jezikov z bolj domačimi izrazi, npr. *absolucija* > *odpustek*, *pedagog* > *šulmojster*, *predikant* > *predigar*; prav tako nekaterih nemških, npr. *antvert ž* > *odgovor*, *odgovorjenje*, *cviblati* itd. > *dvojiti* ‘dvomiti’, *dvoječ* ‘dvomeč’, *dvojina* ‘dvom’, *bidertaufar/bidertaufer* > *drugočkrstnik* (prim. tudi *drugočkrstnički*, *drugočkrščovanje*) itd.

f) druge besede (hrvaške ali besede iz skupne slovanske dediščine)

V ta tip ob pomanjkanju podatkov o besedah v govorjenem jeziku 16. stoletja uvrščamo vse besede, ki se jih ne da uvrstiti v enega od zgoraj navedenih tipov. V literaturi se med hrvatizme prištevajo nekateri prislovi, npr. *daleko*, *dolikaj* ‘dol’, *dovolje* ‘dosti, dovolj’, števnik, členki, medmeti (podrobneje o tem gl. Merše 2013: 130–40), ki se jih je najtežje naučiti in tudi na podzavestni ravni najtežje usvojiti; prav tako se mednje uvršča nekatere druge izraze, ki so izpričani v hrvaškem jeziku, npr. *plač*, *plakanje*. M. Merše pa je ob primerjavi Juričičevega prvega dela postile (JPo 1578) s Kreljevo postilo (KPo 1567) ugotovila, da se je Juričič hrvatizmom zavestno poskušal ogibati, npr. *zvati* je zamenjal z *imenovati*, *imenovati se*, *vremena* tudi s *časom*, *reči* z *govorjenjem*, *trdost* s *trdnostjo* (Merše 2013: 132).

Za analizo njihove kontinuitete v naslednjih stoletjih je bilo izbranih 100 besed različnih besednih vrst iz zgornjega nabora. Izbor ni bil naključen: analizirane so bile zlasti besede iz tipa f, za katere lahko najbolj prepričljivo pričakujemo, da bi lahko na njihovo morebitno uveljavitev v slovenščini vplival Juričič, dodatno pa še nekaj besed iz tipov c, d in e. V analizo se niso uvrstile glasovne in oblikoslovne variante slovenskih besed iz tipov a in b, saj je pričakovano, da se v slovenskem jezikovnem sistemu niso mogle uveljaviti.¹⁸

4 Kontinuiteta Juričičevega besedja v slovenskih slovarjih od 17. stoletja do sodobnosti

Za ugotavljanje kontinuitete Juričičevega besedja v slovenskem knjižnem jeziku naslednjih obdobj so bili pregledani izbrani starejši slovenski slovarji, za katerih avtorje domnevamo, da bi lahko prišli v stik z Juričičevo postilo: Kastelec-Vorenčev latinsko-slovenski slovar (1680–1710), Hipolitov latinsko-nemško-slovenski slovar,

¹⁸ Ob podrobnejši analizi je bilo treba prvotni seznam delno prilagoditi, ker je gradivo pokazalo, da izbrane besede ne ustrezajo zastavljenim kriterijem: tako je pri besedi *pupek* šlo za hrvaški odraz nosnika in torej za različico besede *pokek*, ki je v 16. stoletju izpričana pri Dalmatinu in Megiserju (DPr 1580, DB 1584, MD 1592, MTh 1603). Pri glagolu *pogruziti* je pregled Korpusa 16 pokazal, da v *Besedju 16* ni bila upoštevana pojavitev v DB 1584, pri samostalniku *holmec* pa je pri Juričiču izpričan samo odvisni sklon *holmci*, ob tem pa je v *Besedju 16* nastavljena tudi iztočnica *holmac*, ki je izpričana v obeh registrih (DB 1578-Reg, DB 1584-Reg4) in v MD 1592 označena kot hrvaška, zato se zdi verjetno, da Juričičeva oblika spada pod njo.

Gutsmanov (1789) in Vodnikov (1806) nemško-slovenski slovar ter Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1894–1895); prva dva in zadnji so dostopni na slovarskem portalu Fran, za Gutsmanov slovar je bil uporabljen obrnjeni slovar Ludvika Karničarja (1999), za Vodnikov slovar pa rokopisno gradivo za obrnjeni slovar, ki ga je pripravil Jože Stabej in ga hrani Oddelek za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V analizo je bil vključen tudi avtorski zgodovinski *Slovar Pohlinovega jezika* Marka Snoja, ki med drugim prinaša gradivo iz Pohlinovega trijezičnega slovarčka (1781). Izbrano besedje je bilo primerjano s stanjem v sodobnem knjižnem jeziku, kot je izpričan v *SSKJ2*. V nadaljevanju so predstavljeni rezultati analize, in sicer ločeno za besede, ki so izpričane v sodobnem knjižnem jeziku, in tiste, ki jih v njem ne najdemo.

4.1 Juričičeve besede, ki so izpričane v *SSKJ2*

V *SSKJ2* je od 100 besed, izbranih za analizo, v enaki (posodobljeni) obliki in v enakem ali vsaj zelo podobnem pomenu kot iztočnica ali podiztočnica izpričanih 59 besed (pri regularno tvorjenih deležnikih je upoštevana tudi samo izpričanost ustreznega glagola). Večina jih je v slovarju nezaznamovanih: *dobrodelnik*, *dohodek*, *domišljavec*, *dvorana*, *hodec*, *hudodelnik*, *lanterna*, *lapuh*, *način*, *napasti*, *nasaditi*, *natresen*, *nosač*, *občen*, *običajen*, *okrepčati*, *plesketati*, *podružnica*, *podzemeljski*, *pogreznjen*, *pomendрати*, *pomislek*, *potepuh*, *poželenje*, *pristanišče*, *razmehčati*, *razsvetliti*, *razsvetljenje*, *sklednica*, *smrčanje*, *stanovati*, *starešina*, *tečen*, *vejalnica*, *zadovoljiti se*, *zmama*.

Okoli tretjina ima dodane različne stilno-zvrstne kvalifikatorje. Kot starinske so označene: *duhovina*, *grustiti se*, *obaliti (se)* (v *SSKJ2* izpričan samo nepovratni glagol), *rabota*,¹⁹ *soldat* in *vrhunec*²⁰ v pomenu 'vrh'. Kvalifikator *knjižno* imajo besede *mirakel*, *pasjak*, *pogibel*, *radost* in *sumnja*. *Špikati* in *našpikan* sta označena kot pogovorna, *prata* kot nižje pogovorna, *nažreti se* pa ima oznako ekspresivno. Kot narečni so opredeljeni izrazi *oparnica*, *plebanuš* (prekmursko), *pleténica*, *pokniti* in *žalec* (vzhodnoslovensko). *Vizitator* in *vizitirati* sta obravnavana kot religijska termina, *mezga* ima oznaki agr. in gozd., *sklednica* pa je označena s kvalifikatorjem zool.

Med v sodobnem jeziku izpričane besede lahko pogojno uvrstimo še nekaj obravnavanih izrazov, ki v *SSKJ2* sicer niso izpričani v obliki, kot jo najdemo pri Juričiču.

¹⁹ V *Besedju 16* je sicer oblika *rabota* (z zvezdico za negotovo rekonstrukcijo) navedena tudi za drugi stolpec Registra v DB 1584 za izpričano obliko *robata* (kot koroški sinonim za kranjsko *tlako*), ker se domneva, da gre za tiskarsko napako. Ker izpričana oblika v DB 1584 ni enaka kot pri Juričiču, je beseda *rabota* kljub temu vključena v pričujočo analizo.

²⁰ V tem primeru se pomena ne povsem ujemata, saj se v *SSKJ2* *vrhunec* nanaša na vrh vzpetine ali drevesa, pri Juričiču pa gre za pomen 'zgornji del glave', a ker sta pomensko zelo blizu, je beseda obravnavana v tem razdelku.

Goričica in *nosilce* sta regularno tvorjeni manjšalnici za *gorica* in *nosilo*²¹ (*goričica* je kot termin izpričana tudi v *Geografskem slovarju*). Glagol *računati* je pri Juričiču – kot v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* – rabljen v pomenu ‘prištevati, uvrščati’, v *SSKJ2* pa je sorodni pomen izpričan samo pri povratnem glagolu *računati se* ‘šteti se, imeti se’. *Vbijavec* in *vbojstvo* izkazujeta starejše pisanje predpone *u-²² in prva izpeljanka tudi starejše obrazilo za vršilca dejanja,²³ zato sta starejši pisni ustreznici za v *SSKJ2* izpričani obliki *ubijalec* in *ubojstvo* (označeno kot zastarelo).

Pregled starejših in zgodovinskih slovarjev je pokazal, da se v nobenem od njih ne pojavijo le tri od obravnavanih besed, ki so izpričane tudi v *SSKJ2*: samostalnik *lanterna*, ki v *SSKJ2* kaže na pogostejšo dvojnico *laterna*,²⁴ ter iz latinščine prevzeta religijska termina *vizitator* in *vizitirati*. Za še nekaj besed pa je potrditev zgolj pogojna zaradi oblikovnih ali pomenskih razlik. Tako Juričičeva oblika *starešina*, ki se v JPo 1578 pojavlja ob v 16. stoletju pogostejši *starašina* (izpričani še v TC 1555, TT 1557, KPo 1567, TT 1581–82, DB 1584, TPo 1595 in MTh 1603), v starejših slovarjih nima neposredne potrditve, iz nje pa bi lahko pogojno izpeljali reducirano obliko *staršina* pri Kastelec-Vorencu in rekonstruirano *starejšina* v Pleteršnikovem slovarju (v drugih slovarjih je izpričana oblika *starašina*). Izraz *vrhunec* (gl. op. 20) najdemo v Pohlinozem slovarju v pomenu ‘(zobčasti) nadzidek na vrhu stolpa, trdnjave’, pri Pleteršniku pa v pomenu ‘vrh gore’ in v prenesenem pomenu ‘najvišja točka’, kar se vsaj deloma pomensko ujema z Juričičevo rabo. Negotove so tudi potrditve za Juričičev pomen glagola *računati*, saj je v vseh slovarjih, kjer je izpričan, navedena samo nemška sopenenka *rechnen*.

Deset oziroma enajst besed je izpričanih v vseh šestih slovarjih: *nosač* (v obliki *nošač* pod vplivom prekozložne asimilacije), *hudodelnik*, *nasaditi*, *pletenica*, *potepuh*, *poželenje*, *radost*, *sklednica*, *sumnja* in *vbijavec/ubijavec*, deležnik *pogreznjen* pa sicer najdemo le pri Hipolitu, vendar se v drugih petih slovarjih pojavi glagol *pogrezniti*. Še devet jih najdemo v petih slovarjih (najpogosteje manjkajo v Pohlinozem slovarju): *dohodek*, *lapuh*, *napasti*, *nažreti se*, *okrepčati*, *podzemeljski*, *pomislek*, *smrčanje*, *stanovati*. Dvanajst jih je izpričanih v štirih slovarjih, od tega devet že v Kastelec-Vorencem slovarju (*hodec*, *oparnica*, *razmehčati*, *razsvetliti*, *soldat*, *tečen*, *vejalnica*, *zadovoljiti se*, *zmama*), *pomendrat* se prvič pojavi v Hipolitovem slovarju, *mezga* in *pasjak* pa

²¹ V knjižnem jeziku 16. stoletja je *gorica* sicer izpričana v petih delih (TR 1558, DB 1578-Reg, DB 1584, MD 1592, MTh 1603), *nosilo* pa ni izpričano. V sklopu te analize lahko tako *goričico* uvrstimo v tip c (širjenje besedne družine), *nosilce* pa v tip f. Pri analizi slovarjev se je tako *nosilo* upoštevalo kot (delna) potrditev kontinuitete Juričičeve besede, *gorica* pa ne, saj je bila ta izpričana pri drugih avtorjih in potrjuje kontinuiteto njihovega besedja.

²² O predponah *u-* in *v-* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja je pisal F. Novak (2006).

²³ O zgodovini pripon *-lec* in *-vec* ter t. i. aferi *bralec* – *bravec* prim. Dobrovoljc (2004: 82).

²⁴ Tudi *laterna* je bila izpričana že v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja pri Trubarju (TT 1557, TT 1581–82, TPo 1595), v Dalmatinovi *Bibliji* in v obeh Megiserjevih slovarjih ter izkazuje kontinuiteto v starejših slovenskih slovarjih. Po Snoj, Dobrovoljc (2014) je bila oblika *lanterna* v slovenski jezik sprejeta v 20. stoletju pod vplivom hrvaščine (morda tudi zaradi imena znanega letovišča v Poreču), v *SP 2001* pa je bila izločena iz geslovnika.

pri Gutsmanu. 26 besed je izpričanih v treh ali manj slovarjih, od tega osem v samo enem slovarju.

Skupaj je 35 besed izpričanih že v časovno najbližjem Kastelec-Vorenčevem slovarju, pri Hipolitu jih najdemo 32 (prvič: *našpikan (našpikati), špikati, pomendrati*), pri Gutsmanu 32 (prvič: *goričica, mezga, (nosilo), pasjak, pokniti, rabota* in morda *računati*), pri Pohlinu 22 (prvič: *natresti, razsvetljenje*), pri Vodniku 36 (prvič: *način, občen, ubojstvo, žalec*), pri Pleteršniku pa kar 54, od tega šest, ki jih v predhodnih slovarjih ni bilo: pri treh od njih je kot vir naveden »Krelj« (*dobrodelnik, duhovina, pristanišče*), *dvorana* in *običajen* sta označena kot novoknjižna,²⁵ *plebanuš* (ki kaže na besedo *pleban*) pa kot kajkavska beseda. Od predhodno izpričanih besed Pleteršnik ni vključil izrazov *domišljavec* (Kastelec-Vorenc), *mirakel* (Hipolit), *našpikan (našpikati)* (Hipolit), *prata* (Kastelec-Vorenc, Hipolit, Gutsman) ter *špikati* (Hipolit, Gutsman, Vodnik).

Tabela 1: Izpričanost Juričičevih besed, ki jih beleži *SSKJ2*, v starejših slovarjih.

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
*nošač	✓	✓	✓	✓	✓
dohodek	✓	✓		✓	✓ kmetiči žito, denarje ali dohodek prineso, <i>Krelj</i>
grustiti se					✓ nikdar se mu ni grus- tilo pridigovati, <i>Krelj</i>
hodec		✓		✓	✓ der Fußgänger, <i>Cig., Jan., C., Krelj</i>
hudodelnik	✓	✓	✓	✓	✓ der Missethäter, der Verbre- cher, <i>Dict., Mur., Cig., Jan., Krelj, Jap., Škrinj.-Valj. (Rad), kajk.-Valj. (Rad), nk.</i>
lapuh	✓	✓		✓	✓

²⁵ Pleteršnik je krajšavo *nk.* opredelil z naslednjimi besedami: »ta kratica je zelo obširnega pomena in obsega vse knjištvo in posebno vse časopisje novejše dobe, kolikor ga ni s posebnimi kraticami omenjenega« (Pleteršnik 1894–1895: XV). Da ta oznaka ne označuje zanesljivo, da gre za na novo prevzeto besedo v slovenščini, je dokazano na primeru Vodnikovega (Legan Ravnikar 2008: 134–40) in Hipolitovega besedja (Legan Ravnikar 2022: 193–201).

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
napasti	✓	✓		✓	✓
nasaditi	✓	✓	✓	✓	✓
nažreti se	✓	✓	✓	✓	✓
obaliti ²⁶	✓				✓ v pekel se o., in die Hölle stürzen, <i>Krelj</i>
oparnica	✓		✓		✓
okrepčati	✓		✓	✓	✓ oni okrepčajo, so trdovratni, <i>Krelj</i>
plesketati	✓				✓ s perotni p., <i>Krelj</i>
pletenica	✓	✓	✓	✓	✓
podružnica				✓	podružnica
podzemeljski	✓	✓	✓		✓
pogibel					✓ njegov život je bil na pogibeli, <i>Krelj</i>
pogreznjen (pogrezniti)	✓	(pogrezniti)	(pogrezniti)	(pogrezniti)	(pogrezniti)
pomislek	✓	✓		✓	✓
potepuh	✓	✓	✓	✓	✓
poželenje	✓	✓	✓	✓	✓
prata	✓	✓			
radost	✓	✓	✓	✓	✓
razmehčati	✓	(mehčam)			✓
razsvetliti	✓		✓		✓
sklednica	✓	✓	✓	✓	✓ die Schildkröte, <i>Mur.</i> , <i>Cig.</i> , <i>Krelj</i> , <i>Jsvkr.</i> , <i>Frey. (F.)</i>

²⁶ Kot v *SSKJ2* je v Kastelec-Vorenčevem slovarju izpričan samo nepovratni glagol, morda celo kot del kalka *doliobaliti*. Pri Hipolitu je ob več pojavitvah *obaliti* in *doliobaliti* izpričan tudi povratni glagol *obaliti se*, kot ga najdemo pri Juričiču.

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
smrčanje	✓	✓		✓	✓
soldat	✓			✓	✓
stanovati	✓	✓		✓	✓
sumnja	✓	✓	✓	✓	✓ v sumnji biti in misliti, in dem Wahne befangen sein und glauben, <i>Krelj</i> ; brez sumnje, ohne Zweifel, <i>Cig., Krelj</i> ; ljudje so v sumnji bili, <i>Krelj</i>
tečen		✓		✓	✓
vbijavec	✓	✓	✓	✓	ubijavec
vejalnica	✓			(vejanica)	✓ = vejača, velnica, <i>Krelj, Notr.</i>
zadovoljiti se	✓	✓			✓ imamo se z. na tem, <i>Krelj</i>
zmama	✓			✓	✓ (die Verblendung, die Thorheit, <i>Dict.</i>)
	pomen- drati		✓	✓	✓
	špikati	✓		✓	
		goričica			✓ das Hügelchen, <i>Krelj</i>
		mezga	✓	✓	✓
		(nosilo)	(nosilo)		nosilce doteknil se je onega nosilca, <i>Krelj</i>
		pasjak	✓	✓	✓ kača svoje pasjake ostri, <i>Krelj</i>
		pokniti		✓	✓

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
		rabota		✓	✓
		računati?	?		?
			natresti	✓	✓
			razsvet- ljenje		✓
				način	✓
				občen	✓
				(ubojstvo) (tuji pripis)	(ubojstvo) der Todtschlag, <i>Jan.</i> , <i>C.</i> , <i>Krelj</i>
				žalec	✓
					dobrodelnik kdor dobra dela zvr- šuje, <i>Krelj</i>
					duhovina das Gespenst, <i>C.</i> , <i>Krelj</i> ; (m. pred "ednim" duhovino, <i>Krelj</i>)
					dvorana
					običajen
					plebanuš
					pristanišče pravi "port" ali p., <i>Krelj</i>

4.1 Juričičeve besede, ki v *SSKJ2* niso izpričane

28 besed s seznama v *SSKJ2* ni izpričanih: *čačica, domišljenje, goitalo, gomaz, governati, grsiti se, kregljiv, krketati, mostovina, nadstati, nadstojati, naglavnik, nedopir, nizloženje, občenski, občenstvo, obsluževati, obslužiti, odpotje, ozura, plebanija, pogibelen, poglavica, potigra, razdvojenik, svetodelnik, zaročenica, zažlofiti*.²⁷

Še nekaj besed je v *SSKJ2* sicer prisotnih, a v bistveno drugačnem pomenu, kot je izpričan pri Juričiču (čeprav gre v nekaterih primerih najverjetneje za zgodovinski pomenski razvoj):

- a) *pokrovača*: *SSKJ2*: 'morska školjka z neenakima, pahljačasto rebrastima lupinama, očmi in številnimi tipalkami' – Juričič: 'želva'

rauno kakor Skledniza Shaba ali *Pokrouazha*, inu Polsh, vfelei fuoiu Hishu, kamor kuli gredo na lëbi noľsio (JPo 1578: III,57b)

Den wie die *Schiltkröte* vnd *Schnecke* jr hauß mit fich tragen (SA 1559: III,Lb)

- b) *poljubiti*: *SSKJ2*: 'dotakniti se z ustnicami v znamenje ljubezni, vdanosti' – Juričič: 'začeti čutiti močno naklonjenost do koga, združeno s skrbjo za njegovo korist, dobro' (prim. 1. pomen v Pleteršnikovem slovarju)

Vletem ie Liubesan, ne dabi my bili Boga Liubili, ľamuzh da ie on nas *poliubil*, inu ie dal fuoyega Synu Kľprau sa nashe grehe (JPo 1578: II,73a)

- c) *poslovati*: *SSKJ2*: 'opravljati delo v zvezi z nalogami, obveznostmi, za katere je kdo pristojen, zadolžen' – Juričič: 'streči komu'

Refnizhno bih ľpodobno iaft imela ktebi prit, inu tebi flushiti, inu fi ti prishla, da meni *poľluiesh* inu ľreshesh (JPo 1578: III,58b)

- d) *prosvetliti*: *SSKJ2*: 's poučevanjem, izobraževanjem doseči, da kdo misli, dela brez predsodkov, razumno' – Juričič: 'narediti, da kaj dobi velik ugled, veljavo'

kadar ie Chrifust gouoril: Ozha profuetli Ime tuoie. Tadaí ie prishla shtima od Nebes, iaft ľam ie *profuetlit*, inu ie ishe hozhu *profuetlit* (JPo 1578: II,207b)

- e) *zabaven* (in enako *zabava*): *SSKJ2* 'ki povzroča duševno sprostitvev, dobro razpoloženje' in iz tega izpeljani pomeni – Juričič: 'nadležen', samostalnik 'nadloga, obremenitev'

²⁷ Kot je bilo navedeno v opombi 10, je nekaj od teh besed izpričanih v *Besedišču slovenskega jezika*, saj se pojavljajo v listkovnem gradivu za *SSKJ*, vendar gre v večini primerov za maloštevilne pojavitve, večinoma v starejših virih: *governati* (ena pojavitve v LMS 1882), *občenstvo* (dve pojavitvi, od teh ena pri Antonu Brezniku); *pogibelen* (štiri pojavitve, različna dela, vsaj eno iz 19. stoletja). Tudi tiste besede, ki so izpričane v Pleteršnikovem slovarju, niso izpričane pogosteje: *mostovina* (štiri pojavitve iz 19. stoletja), *naglavnik* (pet pojavitve, večinoma v literarnih delih iz 19. in začetka 20. stoletja), *obsluževati* (tri pojavitve v 20. stoletju, različni pomeni), *obslužiti* (dve pojavitvi, ena v enakem pomenu kot pri Juričiču), *odpotje* (samo navedba Gutsmanove rabe besede), *plebanija* (dve skoraj enaki pojavitvi v dveh delih o grofih Celjskih).

Inu on snutrai odgouori inu rezhe: Nebudi my *sabauan*, ali nedelai my nepokoya, vshe fo vrata saparta (JPo 1578: II,54b)

- f) *zadovoljen*: SSKJ2 ‘ki se duševno ugodno počuti zaradi doživljanja svojega stanja kot dovolj skladnega z lastnimi potrebami, željami’ ipd. – Juričič ‘zadosten’ (Spangenberg: rechtschaffen); prim. Pleteršnik »= dovoljen 1), zadosten, genügend, ogr.-C.«

Bogati vdobrih shegah, inu vdobrih delih popolnoma *sadouolmi*, kako fe spodobi (JPo 1578: III,43a)

Pričakovano je izpričanost teh besed v starejših slovarjih manjša kot pri besedah, ki jih najdemo v SSKJ2, vendar so tudi v tem primeru le štiri, ki ne izkazujejo nikakršne kontinuitete v analiziranih slovarjih: *nizloženje*, *občerstvo*, *ozura*²⁸ in *nedopir*.²⁹ K njim bi lahko prišteli tudi *čačico*, a ker gre za regularno tvorjeno manjšalnico izraza *čača* ‘igrača’, ki je izpričan pri Hipolitu, Pohlínu in Pleteršniku,³⁰ jo lahko označimo kot pogojno kontinuirano rabljeno tudi v naslednjih stoletjih.

Devet besed je izpričanih že v Kastelec-Vorenčevem slovarju. Od njih sta v naslednjih slovarjih največkrat izpričana glagol *obslužovati* (nepreglašena varianta Juričičevega glagola *obsluževati*), ki ga najdemo še pri Hipolitu in Pleteršniku, pri Gutsmanu pa je izpričan glagolnik *obslužovanje*, in *zabava*, ki je v tem pomenu izpričana pri Hipolitu, Vodniku in Pleteršniku. *Razdvojenik* je izpričan pri Hipolitu in Pleteršniku, enako glagola *glabiti* in *poslovati*, *nadstojati* pa v tej obliki samo pri Pleteršniku, pri Gutsmanu pa najdemo glagol *nadstajati*. *Gomaz*, *poglavica* in *zabaven* so izpričani samo v Kastelec-Vorencu in pri Pleteršniku, ki je pri vseh treh navedel Juričičev zgled z oznako *Krelj*. Izraz *domišljenje* pa se v poznejših slovarjih ne pojavlja.

²⁸ Pri Pleteršniku najdemo glasovno različico *ožura*, ki je v 16. stoletju izpričana v tretjem stolpcu Registra v DB 1584 in v MD 1592, kjer je označena kot hrvaška (*Besedje 16*).

²⁹ Izraz *nedopir* si zaradi glasovne bližine s sodobno slovensko obliko zasluži nekoliko bolj podrobno obravnavo. Pleteršnik je v svojem slovarju samo izrazov za to žival, ki vsebujejo morfem *-pir*, zabeležil kar enajst: *dopir*, *dupir*, *latopir*, *letopir*, *matopir*, *natopir*, *netopir*, *podlopir*, *topir*, *vadopir*, *vdopir*; med njimi ni ne Juričičeve oblike *nedopir* ne oblike *nadopir*, ki je bila v 16. stoletju izpričana v DB 1578, DB 1584 in obeh Megiserjevih slovarjih (*Besedje 16*). V analiziranih starejših slovenskih slovarjih do Pohlina tovrstna poimenovanja niso izpričana, Snoj (2021) pa iz Pohlinovega slovarčka kot sinonimne navaja izraze *tropir*, *topir*, *mračnik* in *pirpogačica*. Razen prvega jih navaja tudi Pleteršnik, zadnja dva pa najdemo tudi v več starejših slovarjih: *pirpogačico* pri Kastelec-Vorencu in Hipolitu (v različici *perihpogačica*), izpričana pa je tudi v 16. stoletju (*bеше pred nim, koker te Soue inu Pypogazhice tei Suitlobi* (TR 1558: e2a)), *mračnika* pa navajata še Gutsmanov in Vodnikov slovar (poznejši tuji pripis). Pri Vodniku najdemo tudi izraz *pirnepogačica*. V Korpusu IMP najdemo od naštetih izpričane samo izraze *matopir* (ena pojavitev, 1853), *netopir* (66 pojavitev, prva 1844), *topir* (osem pojavitev med 1788 in 1859), *mračnik* (ena pojavitev, 1870), kot sinonima za *topir* najdemo še izraza *pirpogačica* (Pohlin 1788) in *pilpogačica* (Levstik, 1868). Juričičeva oblika je tako zgolj eno od številnih večjih ali manjših preoblikovanj prasllovanskega **netopyr’b* (SES) – ki morda kažejo na tabuiziranost besede, prim. Hock (1991: 295–6) – in s precejšnjo zanesljivostjo lahko trdimo, da ni imela vpliva na uveljavitev sodobne slovenske oblike.

³⁰ Pleteršnik kot vir navaja tudi Gutsmana, a v obrnjenem Gutsmanovem slovarju beseda ni navedena.

Pri Hipolitu najdemo še tri besede, ki jih Kastelec-Vorenc ni zabeležil. Od njih je pozneje najbolj zastopana *kregljiv*, ki jo najdemo še pri Pohlinu in Pleteršniku, Vodnik pa ima izpeljanko *kregljivost*; *naglavnik* najdemo še pri Vodniku in Pleteršniku, glagol *poljubiti* (kot ustreznico za latinski *adamo*, ki pomensko dovolj ustreza Juričičevi rabi) pa še pri Pleteršniku, ki je Juričičev zglede navedel v prvem pomenu.

Pri Gutsmanu se prvič pojavi izraz *odpotje*, izpričan še pri Vodniku in Pleteršniku. Pohlin kot edini navaja prevzeti glagol *governati*, ki ga poznejši slovarji ne navajajo. Pri Vodniku je izpričan izraz *mostovina*³¹ v pomenu 'dajatev za prečkanje mostu', ki ga navaja še Pleteršnik. V njem tako najdemo kar 22 od 30 analiziranih Juričičevih besed, ki niso izpričane v *SSKJ2*, saj poleg naštetih (kot edini) navaja še štirinajst besed: *goltalo*, *krketati*, *nadstati*, *občenski*, *obslužiti*, *plebanija*, *pogibeln* (*pogibeln*), *pokrovača*, *potigra*, *prosvetliti*, *svetodelnik*, *zadovoljen*, *zaročenica* in *zažlofiti*. Pri 20 besedah kot vir izrecno navaja »Krelja«; zgledi so navedeni v tabeli 2, kjer je predstavljena razporeditev besed, ki jih ni v *SSKJ2*, po slovarjih.

Tabela 2: Izpričanost Juričičevih besed, ki jih ni v *SSKJ2*, v starejših slovarjih.

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
glabiti	✓				✓ bogastvo čez vsakdanjo potrebo željno glabiti, <i>Krelj</i>
gomaz					✓ kebri, črvje ino drugega gomaza brez števila, <i>Krelj</i>
nadstojati		(nadstajati)			✓ n. ali streči evangeljski službi, <i>Krelj</i>
obslužovati	✓	(obslužovanje)			✓
poglavica					✓ das Oberhaupt, der Häuptling, <i>Krelj, Bes.</i> ; — farizejski, farski p., <i>Krelj</i>
poslovati	✓				✓ meni posluješ in strežeš, <i>Krelj</i>

³¹ Beseda *mostovina* je izpričana tudi v *Slovarju Pohlinovega jezika*, a ne v ustreznem pomenu, saj označuje 'čoln za prevoz čez reko'.

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
razdvojenik	✓				✓ der Sectierer, <i>Krelj</i>
zabava	✓			✓	✓ zabavo delati komu, jemanden belästigen, <i>Krelj, Kast.</i>
zabaven					✓ ne bodi mi z.! <i>Krelj</i>
	kregljiv		✓	(kregljivost)	✓ zänkisch, <i>Mur., Cig., Jan., M., Krelj</i>
	naglavnik			✓	✓ das Schweißstuch, <i>Krelj</i>
	poljubiti				✓ 1) zu lieben anfangen, C.; ne da bi mi bili Boga ljubili, samuč da je on nas poljubil, <i>Krelj</i>
		odpotje		✓	✓
				mostovina	✓
					goltalo pekel svoje goltalo odpre, <i>Krelj</i>
					krketati tak glas od sebe dajati, kakor kokoš, kadar jastreba vidi, <i>Krelj</i>
					nadstati v svoji službi zvesto n., to je zvesto jo opravljati, <i>Krelj</i>
					občenski občenski prid, <i>Krelj</i>
					obslužiti
					pogibeln p. čas, <i>Krelj</i>
					plebanija

Kastelec	Hipolit	Gutsman	Pohlin	Vodnik	Pleteršnik
					pokrovača die Schildkröte, <i>Krelj</i>
					potigra = podagra, <i>Krelj</i>
					prosvetliti oča, prosvetli ime svoje! <i>Krelj</i>
					svetodelnik
					zadovoljen
					zaročenica
					zažlofiti krivim pridigarjem usta z., <i>Krelj</i>

4.3 Sinteza

Na podlagi celotnega pregleda lahko ugotovimo, da so bile od 100 obravnavanih Juričičevih besed iz JPo 1578 povsem brez odmeva v slovenskih slovarjih zgolj štiri: *nizloženje*, *občerstvo*, *ozura* in *nedopir*. Te niso izpričane niti v Korpusu starejših slovenskih besedil IMP; z iskanjem po celotnih besedilih na portalu dLib pa najdemo nekaj pojavitev besede *občerstvo* v časopisih iz 19. in začetka 20. stoletja, kar ni presenetljivo, saj gre za del v 19. stoletju pogosto izpričane besedne družine *občen*.

tedaj samo želi pred ko je moč slovesno pred vsem ljudstvom v naše *občerstvo* sprejet biti
(*Zgodnja Danica* 20/5. 40 (1867))

Tako bo mati vseh, ki iščejo in romajo, ki hrepene in blodijo, vseh, ki jih ne sprejme nobeno
občerstvo okorelih formul (*Čas* 1/6. 273 (1907))

Tudi besede, ki ne izkazujejo kontinuitete v starejših slovarjih, jih pa najdemo v *SSKJ2*, so v Korpusu IMP slabo izpričane: *lanterna* se v njem sploh ne pojavlja, glagol *plesketati* ima dve pojavitvi iz dela *Matija in njegova ljubezen* (1908), *vizitator* je izpričan samo enkrat v delu *Zadnji upornik* iz leta 1918, *vizitirati* pa se pojavi štirikrat v treh delih med letoma 1857 in 1904, a v nobenem ne gre za verski pomen, kot ga beleži *SSKJ2*. Več pojavitev najdemo v korpusu sodobne slovenščine Gigafida 2.0: *lanterna* 375 (čeprav je precejšen delež tega lastno ime hrvaškega letovišča), *vizitator* 86, *vizitirati* 12, le za *plesketati* je pojavitev samo ena. Tudi korpusna raba tako potrjuje, da gre za besede, ki so se uveljavile v 20. stoletju neodvisno od stanja v 16. stoletju.

Pregled starejših slovarjev je nedvoumno dokazal, da je vsaj eden od avtorjev Kastelec-Vorenčevega slovarja, najverjetneje Matija Kastelec, poznal Juričičevo postilo in jo uporabljal kot vir za svoj slovar, saj najdemo v njem kar 44 od 100 analiziranih

besed.³² Domnevamo lahko, da je Kastelec odigral ključno vlogo za njihovo uveljavitev v slovenščini, saj jih 35 izkazuje kontinuiteto skozi celotno preučevano obdobje. Izkazana je tudi velika posredniška vloga Hipolitovega slovarja za njihovo rabo do konca 19. stoletja, saj se praviloma besede, ki jih Hipolit iz Kastelec-Vorenca ni prevzel, spet pojavijo šele v Pleteršnikovem slovarju. Manj je verjetno, da je Juričičev tekst tudi sam uporabljal kot vir, saj je na novo zabeležil le pet Juričičevih besed, ki jih lahko pripišemo tudi samostojni tvorbi (npr. *kregljiv*) ali skupni slovanski dediščini (npr. *pomendrati*). Podobno velja za Gutsmana, Pohlina in Vodnika, tudi pri njih se na novo ne pojavijo besede, ki bi jih lahko nedvoumno pripisali Juričičevemu vplivu. Med skupnimi besedami so nekatere prevzete besede (npr. Pohlina *governati*), kalki (Gutsman: *odpotje*), hrvaške besede v Vodnikovem rokopisnem slovarju (skupaj s poznejšimi pripisi) so verjetno rezultat novega vala slavizacije v začetku in sredi 19. stoletja (npr. *občen* kot nadomestilo za prevzeti *gmajn*; prvi je v Korpusu IMP izpričan šele od leta 1844, drugi pa se pojavlja med letoma 1768 in 1853, pozneje pa ne več) ali upoštevanja besedja iz vzhodnih slovenskih narečij (npr. *žalec*). Pleteršnikov slovar je vključil velik delež obravnavanega Juričičevega besedja, pri čemer lahko opazimo bistveno razliko med besedami, ki so izpričane tudi v *SSKJ2*, in tistimi, ki niso. Čeprav je pri obeh »Krelj« pogosto naveden kot vir (pri prvih v okoli 40 odstotkih, pri drugih kar v 77 odstotkih), je pri prvih praviloma le eden od virov, pri drugih pa kar v devetih primerih edini vir.³³ To velja kar za polovico samo pri Pleteršniku izpričanih Juričičevih besed, ki niso zabeležene v *SSKJ2*. Pričakovano te besede tudi niso izpričane v Korpusu IMP, izjema sta le dve pojavitvi besede *pogibelen* v letih 1870 (Jovan Vesel Koseski) in 1874 (*Novice*). Na podlagi tega lahko sklepamo, da Pleteršnikova navedba Juričičevih besed, ki ne izkazujejo kontinuitete s predhodnimi slovarji in ki se niso uveljavile v drugih virih 19. stoletja, ni prinesla njihove oživitve v 20. stoletju.

5 Sklep

Analiza pojavljanja izbranih 100 besed, ki so v slovenskem knjižnem jeziku izpričane samo v Juričičevi postili iz leta 1578, v slovarskih virih, ki opisujejo jezik do konca 19. stoletja, in v sodobnem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, je pokazala, da je bil Juričičev doprinos k besedišču sodobnega slovenskega knjižnega jezika, ki je bil doslej preučevan samo v kontekstu 16. stoletja, podcenjen. Kontinuirano rabo v

³² V slovenskem jezikoslovlju je bilo dolgo uveljavljeno mnenje, da je bil vpliv slovenskih protestantskih piscev na slovar Matije Kastelca, ki ga je nato prepisal in predelal Gregor Vorenc, na ravni besedja majhen. Po Antonu Brezniku (1982: 61) je Kastelčev slovar »sad samostojnega dela in preišljevanja in se je K. le malo naslanjal na vire«, med katerimi naj bi bili oba Megiserjeva in Habledičev slovar, tu pa tam pa naj bi vzel kak izraz tudi iz Dalmatina, Krelja in Schönlebna. Vendar je že primerjava nebiblijskih frazemov v 16. stoletju in v starejših slovenskih slovarjih (Trivunović, Jelovšek 2024: 338–9) pokazala jasno povezavo med Kastelec-Vorenčevim slovarjem in Juričičevo postilo. Da ne gre za odstopanje zaradi selektivno izbranega gradiva za analizo, dokazuje primerjava celotnega seznama samo Juričičevih besed in geslovnika Kastelec-Vorenčevega slovarja, ki je pokazala, da je prekrivnih okoli 250 iztočnic (rezultat je zaokrožen navzdol, saj se je npr. pri iskani besedi *mezga* izkazalo, da je v obrnjenem Kastelec-Vorenčevem slovarju izpričana vodilka na iztočnico *muzga*, ki ne potrjuje kontinuitete z Juričičevo obliko; za natančnejše število bi bila potrebna podrobnejša pomenska primerjava vseh rezultatov).

³⁴ Še pri nekaj besedah pa je drugi vir Kastelec-Vorenčev slovar (*Dict.*).

slovarjih namreč izkazuje velik delež analiziranih besed, in sicer predvsem po zaslugi njihove rabe v Kastelec-Vorenčevem slovarju, ki je služil kot posredovalec Juričičevega besedja v naslednjih dveh stoletjih. V poznejših slovarjih do Pleteršnika je na novo izpričano le majhno število Juričičevih besed, ki so vanje lahko prišle tudi iz drugih virov, zato je malo verjetno, da bi slovaropisci po Kastelcu in pred Pleteršnikom uporabljali Juričičevo postilo. Pleteršnikovo široko navajanje zgledov iz JPo 1578 (sicer pod Kreljevim imenom) ni prineslo nove uveljavitve njegovega besedja v slovenskem jeziku. Juričičeve besede, ki v slovarjih pred Pleteršnikom niso bile izpričane, so bile v sodobno slovenščino sprejete le v primeru, da so se v 19. stoletju (predvsem pod vplivom težnje po slavizaciji) uveljavile tudi v drugih virih.

VIRI

- Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Kamnik, Ljubljana: Amebis, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010. [Na spletu](#).
- Besedje 16* = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Tudi na spletu.
- dLib = *Digitalna knjižnica Slovenije*. [Na spletu](#).
- eSSKJ16: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2022–. [Na spletu](#).
- Gigafida 2.0 = Simon KREK idr., 2019: *Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida 2.0*. CLARIN.SI. [Na spletu](#).
- IMP = Tomaž ERJAVEC, 2014: *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI. [Na spletu](#).
- Alenka JELOVŠEK, Metod ČEPAR, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Eva TRIVUNOVIČ, Mitja TROJAR (ur.), 2022: *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [Na spletu](#).
- JPo 1578 = Jurij JURIČIČ, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.
- Ludwig KARNIČAR, 1999: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*. Graz: Institut für Slawistik der Universität.
- Drago KLADNIK, Franc LOVRENČAK, Milan OROŽEN ADAMIČ (ur.), 2005, 2013: *Geografski terminološki slovar*. Na spletu.
- Korpus 16 = *Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Različica 1.0, 2019. Na spletu.
- Vilko NOVAK, 2006, 2014: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Na spletu.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–1895, 2014: *Slovensko-nemški slovar*. [Tudi na spletu](#).
- SA 1559, II = Ioannes SPANGENBERG, 1558: *Auflegung der Epistel vnd Euangelien von Oftern biß auff's Aduent*. Nürnberg.
- SSKJ16 = Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMČ, 2021: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. A–D. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SES = Marko Marko SNOJ, 2021: *Slovar Pohlinovega jezika*. [Na spletu](#).

- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, 2014 (1970–1991). [Na spletu.](#)
- Jože STABEJ, 2014: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*. [Na spletu.](#)
- Jože STABEJ idr., 2023: *Hieronymus Megiser: Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Dopolnjena in popravljena izd. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. Zbirka Fran. [Na spletu.](#)
- Jože STABEJ (ur): *Kartoteka gesel obrnjenega nemško-slovenskega slovarja Valentina Vodnika*. Gradivo hrani Oddelek za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- TPO 1595 = Primož TRUBAR, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
- Listkovna kartoteka *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Gradivo hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2020: Razvoj slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju v številkah. *Slavistična revija* 68/1. 3–19.
- Kozma AHAČIČ, 2024: *Stati inu obstatu: prvih petdeset slovenskih knjig*. 2., dopolnjena in popravljena izd. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Anton BREZNIK, 1982: *Jezikoslovne razprave*. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica.
- Helena DOBROVOLJC, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Helena DOBROVOLJC, Marko SNOJ, 2014: Pisna dvojnica »laterna« ali »lanterna«. *Jezikovna svetovalnica*. [Na spletu.](#)
- Hans Henrich HOCK, 1991: *Principles of Historical Linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Lev JAKUBINSKIJ, 1925: Die Vertretung des urslav. ě im Čakavischen. *Zeitschrift für slavische Philologie* 1. 381–96.
- Alenka JELOVŠEK, 2022: Jurij Juričič – Hrvat in slovenski knjižni jezik 16. stoletja. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja*. Ur. Vanja Kočever. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 105–30.
- France KIDRIČ, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana.
- Jernej KOPITAR, 1808–1809: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2008: »Vodnikovo« besedje v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 56). 132–42.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2021: Hrvaško besedje v Megiserjevih slovarjih in delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Jezik hrvatskih protestantskih izdaja i književnojezične koncepcije 16. stoljeća: zbornik radova*. Ur. Ivana Eterović, Mateo Žagar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut. 233–49.

- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2022: Besedotvorje v rokopisnem Hipolitovem slovarju (1711–1712): slovarsko izročilo in novosti. *Jezikoslovni zapiski* 28/2. 185–204. <https://doi.org/10.3986/JZ.28.2.10>.
- Majda MERŠE, 2008: Gradivska problematika zgodovinskega slovaropisja (ob Kreljevem in Jurčičevem besedju v Pleteršnikovem slovarju). *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 56). 307–25.
- Majda MERŠE, 2011: Uvod. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ur. Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat, France Novak. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 7–16.
- Majda MERŠE, 2013: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU *Linguistica et philologica*, 29).
- Karl H. MEYER, 1929: Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk (Veglia). *Slavisch-baltische Quellen und Forschungen* 3. 1–135.
- France NOVAK, 2006: Predponi v- in u- v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. *Stati inu obstatu* 2/3–4. 138–59.
- Vatroslav OBLAK, 1894: Protestantске postile v slovenskem jeziku. *Letopis matice slovenske*. 202–19.
- Irena OREL, 2002: Historizem v sinhronih oblikoslovnih opisih 19. in 20. stoletja. *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Aleksandra Derganc. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovanske jezike in književnosti FF. 201–17.
- Martina OROŽEN, 1996a: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut FF.
- Martina OROŽEN, 1996b: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Matej ŠEKLI, 2024: Začetek oblikovanja slovenskih pokrajinskih knjižnojezikovnih različic v 18. stoletju. *Jezik in književnost v spreminjanju*. Ur. Jožica Jožef Beg, Mia Hočevnar. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 34). 253–82.
- Eva TRIVUNOVIČ, Alenka JELOVŠEK, 2024: Kontinuiteta frazeološkega gradiva nebiblijskega izvora v slovenskem knjižnem jeziku od srede 16. do konca 19. stoletja. *Slavistična revija* 72/4. 331–50. <https://doi.org/10.57589/srl.v72i4.4222>.

SUMMARY

Jurij Juričič, the author of the third longest Slovenian printed work of the Protestant period, has long been overlooked in Slovenian linguistics, and his linguistic innovations have been labelled as a digression in the context of the 16th-century Slovenian literary language.

In this article, the continuity or discontinuity of words in selected dictionaries from the end of the 17th century to the beginning of the 21st century is examined on the basis of 100 selected lexemes, which in the 16th century appear only in Juričič's *Postilla* (JPo 1578). For the analysis

of Juričič's vocabulary in the Slovenian literary language, selected older Slovenian dictionaries whose authors could be assumed to have come into contact with Juričič's *Postilla* were examined: Kastelec-Vorenec's Latin-Slovenian dictionary (1680-1710), Hipolit's Latin-German-Slovenian dictionary (1711-1712), Gutsman's (1789) and Vodnik's (1806) German-Slovenian dictionaries, and Pleteršnik's *Slovenian-German dictionary* (1894-1895). The continuity of the selected lexemes in modern standard Slovenian – as reflected in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of the Slovenian literary language, *SSKJ2*) – was also analysed.

A comparative historical analysis of the occurrence of the selected 100 words in dictionary sources describing the language up to the end of the 19th century, and in the modern *SSKJ2*, showed that Juričič's contribution to the vocabulary of the modern Slovenian literary language, which has so far been studied only in the context of the 16th century, has been underestimated. In fact, a large proportion of the words analysed show continuous use in dictionaries, mainly thanks to their inclusion in the Kastelec-Vorenec dictionary, which served as a proxy for Juričič's vocabulary in the following two centuries. In the later dictionaries up to Pleteršnik's, only a small number of Juričič's words are newly attested. They may have entered them from other sources, so it is unlikely that the compilers of dictionaries after Kastelec and before Pleteršnik used Juričič's postil. Pleteršnik's extensive citation of examples from JPo 1578 (admittedly under Krelj's name) did not bring about a resurgence of his vocabulary in the Slovenian language. Of Juričič's words that were not recorded in dictionaries before Pleteršnik only those that were used in other sources in the 19th century (mainly under the influence of the Slavisation trend) were preserved in modern Slovenian.